

TCK’NIN 5. MADDESİNİN YÜRÜRLÜĞE GİRMESİ KARŞISINDA TCK DIŞINDAKİ KANUNLARDA YER ALAN DAVA VE CEZA ZAMANAŞIMINI DURDURAN NEDENLERİN YÜRÜRLÜK DURUMU

Fahri Gökçen TANER*

GİRİŞ

Bilindiği üzere yürürlüğünün iki kez ertelenmesinin¹ ardından TCK’nın özel kanunlarla ilişkiyi düzenleyen 5. maddesi, 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu makalede özel kanunlarda yer alan dava veya ceza zamanaşımını durduran nedenlerin mevzuattaki durumları ya da daha açık ifadeyle zımnen ilga edilip edilmedikleri incelenecektir.

Yaptığımız incelemede özel kanunlarda dava zamanaşımını veya ceza zamanaşımını kesen herhangi bir nedene rastlanmamıştır. Bu nedenle makalenin kapsamında yalnızca durma nedenleri yer almaktadır.

I. TÜRK CEZA KANUNU’NUN 5. MADDESİNİN YÜRÜRLÜĞE GİRMESİNİN ARDINDAN TÜRK CEZA KANUNU’NUN GENEL HÜKÜMLERİYLE DİĞER KANUNLARDA YER ALAN GENEL HÜKÜMLERE İLİŞKİN DÜZENLEMELER ARASINDAKİ İLİŞKİ

TCK’nın 5. maddesi *“Bu Kanununun genel hükümleri, özel ceza kanun-*

* Ar. Gör., Ankara Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Usulü Hukuku ABD öğretim elemanı.

¹ 11.05.2005 tarihli ve 5349 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun’da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 6.maddesiyle adı geçen Kanuna eklenen geçici 1. maddeyle TCK’nın 5. maddesinin yürürlüğü 31 Aralık 2006 tarihine ertelenmişti. 5560 sayılı Kanun’la sözü geçen geçici 1. maddede yer alan tarih 31 Aralık 2008 olarak değiştirilmiştir.

ları ve ceza içeren kanunlardaki suçlar hakkında da uygulanır" şeklindedir. Hüküm TCK'nın iki tür kanunla ilişkisini düzenlemektedir. Bunlardan ilki özel ceza kanunlarıdır. Özel ceza kanunları, tüm suçların TCK gibi genel nitelik taşıyan kanunlarda düzenlenmesinin pratik olması² dolayısıyla, TCK'da yer almayan, konu olarak daha özel suçlara ilişkin düzenlemeleri içeren ve "tamamlayıcı ceza hukukunu oluşturan"³ kanunlardır. Terörle Mücadele Kanunu, Askeri Ceza Kanunu bu tür kanunlara örnek olarak verilebilir. Düzenlemeye konu olan diğer husus ise ceza hükmü içeren kanunlardır. Öncelikle belirtmek gerekir ki hükümde yer alan "ceza içeren kanun" ifadesi, "ceza hükmü içeren kanun"⁴ olarak düzeltilmelidir, zira ifade bu şekliyle bir anlam ifade etmemektedir.⁵ Nitekim 27.12.2007 tarihinde kabul edilen 5726 sayılı Tanık Koruma Kanunu'nun 3/1-a maddesinde yerinde olarak "ceza hükmü içeren özel kanun" ifadesi kullanılmıştır. Ceza hükmü içeren kanunlar ceza hukuku alanında bir hukuk alanına özgü olmasına karşın, içerisinde suç ve cezalara ilişkin hükümler de içeren kanunlardır.⁶

765 sayılı TCK'nın konuya ilişkin hükmü olan 10. maddede yalnızca özel ceza kanunlarından bahsedilmesine karşın, bu ifadenin ceza hükmü içeren kanunları kapsamadığı yönünde bir görüş ileri sürülmemiştir. Yine de öğretilde, ceza hükmü içeren kanunların 5237 sayılı TCK'da açıkça ifade edilmesinin yerinde olduğu düşüncesinde olan ya-

² Özel kanunlara duyulan ihtiyaç ve genel nitelikte kanunlarda tüm suçların birden düzenlenmesinin sakıncaları hakkında bkz. Taner, *Ceza Hukuku Umumi Kısım*, İstanbul 1953, s. 152.

³ Erem/Danışman/Artuk, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara 1997, s. 89.

⁴ Öğretilde TCK dışında kalan ceza kanunlarını; özel ceza kanunları ve ceza hükmü içeren kanunları şeklinde ikiye ayıran yazarlar tarafından kullanılan terim de "ceza hükmü içeren (özel) kanun" dur. Bkz. Centel/Zafer/Çakmut, *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, 5. Bası İstanbul 2008, s. 76; Öztürk/Erdem, *Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku*, Ankara 2008, s. 55. Önder ise bu ayrımlardan bahsetmemekte ve yalnızca "ceza hükmü taşıyan özel kanun" ifadesini kullanmaktadır. Bkz. Önder, *Ceza Hukuku Dersleri*, İstanbul 1992, s 45.

⁵ Toroslu/Ersoy, "Kanunlaşmaması Gereken Bir Tasarı", *TCK Tasarısı Hakkında Makaleler Görüşler Raporlar İkinci Kitap*, TBB Yayını, Ankara 2004, s. 8. Yazarlar haklı olarak "ceza içeren kanunlardaki suçlar ifadesinin" ne anlama geldiğini sorgulamaktadır.

⁶ Donay, *Türk Ceza Kanunu Şerhi*, İstanbul 2007, s. 9.

zarlar vardır.⁷ Kanımızca özel ceza kanunu ifadesinden, yalnızca ceza hukuku alanına hasredilmiş kanunları anlamak yerinde olmaz. Zira ceza hükmü içeren kanunların ilgili kısımları, sonuçta TCK karşısında özel ceza kanunudur (hükmüdür). Dolayısıyla özel ceza kanunları ifadesi, ceza hükmü içeren kanunları da içerecek şekilde anlaşılmalıdır. Kanunda ceza hükmü içeren kanunların açıkça ifade edilmesi yanlış olmamakla birlikte, bir yenilik de getirmemektedir.⁸ Bu nedenle, bu makalede özel ceza kanunları ifadesi, ceza hükmü içeren kanunları da kapsayacak şekilde kullanılacaktır.

Kanun koyucu, 5237 sayılı TCK'nın yürürlüğe girmesiyle adeta yeni bir sayfa açmayı ve TCK'nın genel hükümlerini özel kanunlar bakımından da geçerli kılmayı amaçlamıştır. Bu yaklaşımın yerinde olup olmadığı elbette tartışmaya açıktır. Zira özel kanunların düzenlenmesini gerektiren nedenler, zaman zaman bu kanunların genel hükümlere ilişkin düzenlemeler bakımından TCK'dan ayrılmalarını gerektirebilir. Nitekim 765 sayılı TCK döneminde Kanunun 10. maddesi uyarınca kural, "*özel kanunlarda aksine bir düzenleme olmaması halinde TCK'nın genel hükümlerinin uygulanması*" şeklindeydi. 5237 sayılı TCK'da ise, 765 sayılı TCK'nın tam aksi yönünde bir sistem benimsenmiştir. Bilindiği üzere genel hükümler ile özel hükümler arasındaki ilişkide, özel hüküm tarafından ayrı bir düzenleme getirildiğinde kural, "*özel hükmün önceliği*" ilkesi gereğince bu hükümlerin uygulanmasıdır.⁹ Aslında TCK'nın 5. maddesinin, özel hükümlerle yapılan düzenlemelere yönelik ihtiyacı tamamen ortadan kaldırdığını söylemek de mümkün değildir. Bu durumu dikkate alan kanun koyucu ortaya çıkabilecek sınırları önlemek amacıyla, 31 Aralık 2008 tarihinden önce bazı özel ceza kanunlarında değişiklik yapmıştır.¹⁰ Böylece 1 Haziran 2005 ta-

⁷ Donay, s. 9; Özbek/Seven, "31.12.2008 Tarihi Sonrasında, Karşılıksız Çek Keşide Etme Suçuna Uygulanacak Olan Türk Ceza Kanunu Hükümlerinin Değerlendirilmesi", www.turkhukuk sitesi.com, s. 1.

⁸ Aksi görüş için bkz. Özbek/Seven, s. 1. Yazarlar, "ceza (hükmü) içeren kanun" ifadesinin 5237 sayılı TCK'nın uygulama alanının 765 sayılı TCK'dan daha geniş olmasını sağladığını ileri sürmektedir.

⁹ Toroslu, *Ceza Hukuku Genel Kısım*, Ankara 2008, s. 48.

¹⁰ Örnek olarak bkz. 5329 sayılı Kanunla Askeri Ceza Kanunu ve Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkında Kanunla yapılan değişiklik; 5728 sayılı Temel Ceza Kanunlarına Uyum Amacıyla Çeşitli Kanunlarda ve Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

rihinden sonra değişen veya yürürlüğe giren kanunlar bakımından, 5. maddenin bir etkisinin olmaması sağlanmıştır. Bu şekilde genel hükümlerle çelişen düzenlemeler getirilmesi alışkanlığının yaygınlaşması¹¹ sonucunda mevzuatın kısa sürede 1 Haziran 2005 tarihinden önceki karmaşık halini almasını kaçınılmazdır. Bu nedenle öğretide haklı olarak TCK'nın 5. maddesinin bir temenniye (tavsiyeyi) yansıttığı ifade edilmektedir.¹² Eğer kanun koyucunun TCK'nın genel hükümlerini tüm özel ceza kanunları bakımından geçerli hale getirmek gibi bir amacı ve düşüncesi olsaydı, TCK'nın 5. maddesine paralel bir düzenlemeyi Anayasa'ya eklemesi gerekirdi.¹³ Zira kanun koyucu kendi kendisine talimat vermesi mümkün değildir. Böyle bir talimatı ancak Anayasa koyucu verebilir. Bu nedenle yapılanın kanun yapma tekniğine uygun olduğunu söylemek de pek mümkün gözükmemektedir.

Zaten kanun koyucunun böyle bir amacı olmadığı, yeni çıkardığı kanunlarla koyduğu kurala aykırı düzenlemeler yapmasından anlaşılmaktadır. Bu yöntemin yine aynı kanun koyucu tarafından 5. maddenin gerekçesinde benimsenen yaklaşımla¹⁴ uyuşmadığı ise gayet açıktır.

Yöntem bakımından 5. maddeyle bu şekilde bir düzenleme yapmak yerine, kanun koyucunun özel kanunlarda yer alan düzenlemeleri tek tek gözden geçirmesi ve TCK ile uyumlu hale getirmesi daha yerinde bir yaklaşım olabilirdi.¹⁵ Bu durumda uygulamacı 1 Haziran 2005 tarihinden önce yürürlüğe girmiş olan kanun hükümlerini uygulamadan önce bunların zımnen ilga edilip edilmediği araştırma külfetine katlanmak mecburiyetindedir. Dolayısıyla izlenen yolun pratik olduğu da savunulmamalıdır. Öte yandan, kanun koyucu hükümleri

¹¹ Öztürk/Erdem, s. 56.

¹² Öztürk/Erdem, s. 56; Koca/Üzülmez, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara 2008, s. 52; Şen, *Yeni Türk Ceza Kanunu Yorumu*, C. I, İstanbul 2006, s. 19.

¹³ Aynı görüşte bkz. Şen, s. 19

¹⁴ Maddenin gerekçesinde özel kanunlarda yapılan farklı düzenlemelerle "ceza kanununda benimsenen genel kurallara aykırı uygulamaların yolu açılmakta ve temel ilkeler dolanılmaktadır. Tüm bu sakıncaların önüne geçebilmek bakımından, ayrıca hukuk uygulamasında birliği sağlamak ve hukuk güvenliğini sağlamak için; diğer kanunlarda sadece özel suç tanımlarına yer verilmesi ve bu suçlarla ilgili yaptırımların belirlenmesi ile yetinilmelidir." ifadesi yer almaktadır.

¹⁵ Aynı görüşte bkz. Donay, s. 9.

tek tek gözden geçirme yolunu seçmemiş ve 1 Haziran 2005 tarihini adeta milat olarak belirleyerek, öncesinde yürürlüğe giren hükümlerin zımnen ilgası yoluna gitmiştir. Dolayısıyla izlenen yöntem, özel kanunlarda yer alan hükümlerin zımnen ilga edilip edilmediğine yönelik bir değerlendirme yapmayı zorunlu kılmaktadır. Bu makalenin yazılma nedeni de, aslında bu zorunluluktur.

Aşağıda yer alan alt başlıklarda TCK'nın 5. maddesinin yürürlüğe girmesi karşısında ortaya çıkabilecek olasılıklar değerlendirilerek gerçekleşmesi mümkün olan sonuçlar genel hatlarıyla ifade edilmeye çalışılacaktır. Burada yapılacak tespitler yalnız dava veya ceza zamanaşımı durduran nedenler bakımından değil, özel kanunlarda yer alan ve TCK'nın genel hükümleriyle çelişen tüm düzenlemeler bakımından geçerlidir. Durma nedenlerine ilişkin ayrıntılar ise, aşağıda her bir durma nedeninin mevzuattaki durumu gerekçeli olarak incelenirken belirtilecektir.

A. DÜZENLEMENİN ANAYASA'DA YER ALMASI HALİNDE

İlgili hükmün Anayasa'da yer alması halinde, TCK'nın 5. maddesinin söz konusu düzenleme üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktır. Zira normlar hiyerarşisinde kanunlara göre üstte yer alan Anayasa'nın, ancak Anayasa'nın değiştirilmesine ilişkin usul ve esaslara uygun bir kanunla değiştirilmesi mümkündür. Dolayısıyla Anayasa'dan sonraki bir tarihte yürürlüğe giren sıradan kanunun, Anayasa'yı değiştirmesi mümkün değildir.

B. DÜZENLEMENİN BİR ÖZEL KANUNUNDA YER ALMASI VE 1 HAZİRAN 2005 TARİHİNDE YÜRÜRLÜĞE GİRMESİ HALİNDE

Böyle bir durumda TCK'nın 5. maddesinin yürürlüğe girdiği tarihin mi, yoksa TCK'nın yürürlük tarihinin mi yapılacak değerlendirmeye esas alınacağı konusunda tereddütler oluşabilir. Bu noktada TCK'nın yürürlük tarihi olan 1 Haziran 2005 dikkate alınmalıdır, zira bir kanunla diğeri arasındaki öncelik sonralık ilişkisi belirlenirken, esas alınması gereken tarih kanunun yürürlüğe girdiği tarihtir. Dolayısıyla önceki kanun- sonraki kanun ilişkisinin belirlenmesinde

TCK'nun yürürlük tarihi olan 1 Haziran 2005 esas alınmalıdır. Öyleyse TCK ile ilgili hüküm aynı tarihte yürürlüğe girdiği takdirde, aralarında bir öncelik sonralık ilişkisi bulunmayacaktır. Sonuç olarak TCK'nın 5. maddesinin, 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren hükümler bakımından bir etkisi yoktur.

C. DÜZENLEMENİN BİR ÖZEL KANUNDA YER ALMASI FAKAT 1 HAZİRAN 2005 TARİHİNDEN SONRA DEĞİŞTİRİLMİŞ OLMASI HALİNDE

Bir üst başlıkta önceki kanun-sonraki kanun ilişkisinin belirlenmesinde TCK'nın yürürlük tarihi olan 1 Haziran 2005'in esas alınması gerektiği düşüncesinde olduğumuzu ifade etmiştik. Dolayısıyla 1 Haziran 2005 tarihinden sonra değişen hükümler TCK'ya göre sonraki kanun durumunda olduğundan, TCK'nın 5. maddesinin yürürlüğe girmesinin bu hükümler üzerinde bir etkisi olmayacaktır.¹⁶ Zira normlar hiyerarşisinde TCK diğer tüm kanunlarla eşit düzeyde olduğundan, onlara karşı bir üstünlüğü bulunmamaktadır.

D. DÜZENLEMENİN 1 HAZİRAN 2005 TARİHİNDEN ÖNCE YÜRÜRLÜĞE GİRMİŞ BİR ÖZEL KANUNDA YER ALMASI VE BU TARİHTEN SONRA HERHANGİ BİR DEĞİŞİKLİK GEÇİRMEMİŞ OLMASI HALİNDE

1 Haziran 2005 tarihinden önce yürürlüğe girmiş, sonrasında herhangi bir değişiklik geçirmemiş ve TCK'nın genel hükümleriyle uyumsuz olan düzenlemeler, TCK'nın özel kanunlarla ilişkisini düzenleyen 5. maddesinin yürürlüğe girmesinin ardından, 31 Aralık 2008 tarihinde zımnen ilga edilmişlerdir.¹⁷ Mevzuattaki hangi hükümlerin uyumlu, hangilerinin uyumsuz olduğunun belirlenmesinde nasıl bir yol izleneceği tartışma konusu olabilir. Bu durumda karşımıza çeşitli olasılıklar çıkabilir. İlk olasılık iki kanun hükmünün aynı anda uygulanmasının imkansız olması halidir. Bu halde önceki kanun hükmünün zımnen ilga edildiği (örtülü olarak yürürlükten kalktığı kabul

¹⁶ Aynı görüş için bkz. Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara 2006, s. 83; Özbek, *Yeni Türk Ceza Kanunu'nun Anlamı*, Ankara 2005, s. 176; Donay, s. 8.

¹⁷ Aynı görüş için bkz. Öztürk/Erdem, s. 56.

edilmelidir.¹⁸ Bir diğer olasılık ise, genel hükümlerde bazı hallerin sınırlı olarak sayılması halinde söz konusu olacaktır. Dava veya ceza zamanaşımını durduran veya kesen nedenler, söz konusu olasılığın en bilinen örneğidir. Bu durumda kanun koyucunun iradesinin, herhangi bir değişikliğe gitmediği önceki kanun hükmünü zımnen ilga etme yönünde olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Genel hükümlerde sınırlı olarak sayma yoluna gidilen durumlarda, özel kanunlarda yer alan hükümlerin özel hüküm olduğunu ileri sürerek bunların mevzuattaki varlıklarını koruduklarını savunmak mümkün değildir. Zira 5. maddenin ve kanunilik ilkesinin varlığı, bunların zımnen ilga edildiği yönündeki yorumu zorunlu kılmaktadır.

II. DAVA ZAMANAŞIMINI DURDURAN VE KESEN NEDENLERİN “MANTIĞI” (RATIÖSUSU)

Zamanaşımı kavramı ilk olarak özel hukuk alanında ortaya çıktığı ve düşünsel temelleri özel hukukta yer aldığından, zamanaşımını durduran ve kesen nedenlerin varlık nedenini de özel hukuk alanında aramak gerekir. Özel hukukta zamanaşımı borçluyu korumak ve onu uzun süre bir belirsizliğe muhatap bırakmamak için kabul edilmiştir. Buna karşılık durma ve kesme nedenleri ise alacaklıyı koruma amacını taşımaktadır.¹⁹ Özel hukukta zamanaşımı, kişinin hakkı üzerinde serbestçe tasarruf edebiliyor olmasına rağmen, hareketsiz kalmasına yönelik bir tür yaptırım olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle serbest hareket etme imkânı olmayan kişiye karşı zamanaşımı süresinin işlememesi (*contra non valentem agere non currit prescriptio*) kuraldır.²⁰ Dolayısıyla, alacaklının elinde olmayan ve alacak hakkının talep edilmesini güçleştiren ya da imkânsız hale getiren bazı durum ve ilişkilerin varlığı hallerine özgü olarak, zamanaşımı süresinin işlemesinin haksız sonuçlara yol açmasını önlemek amacıyla, bazı sosyal ve ahlaki düşüncelerin de etkisiyle, durma nedenleri kabul edilmiştir.²¹ Zamanaşımı-

¹⁸ Edis, *Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri*, Ankara 1997, s. 174.

¹⁹ Ergenekon, *Türk Borçlar Hukukunda Müruru Zamanın Kat'ı*, Ankara 1960, s. 10.

²⁰ Kunter, *Ceza Hukukunda Zamanaşımı* (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), İstanbul 1951, s. 3; Velidedeoğlu/Kaynar, *Borçlar Hukuku Umumi Hükümler*, 3. Bası, İstanbul 1960, s.220.

²¹ Tunçomağ, *Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, C. I, 6. Bası, İstanbul 1976, s.1275;

nı kesen nedenler ise, borç ilişkisinin taraflarınca yapılan fiiller ya da yetkili organlarca yapılan işlemlerden ibarettir.²² Bu fiil ya da işlemler, borç ilişkisinin halen sürdüğünü ve alacaklının borcunun peşinde olduğunu gösterdiklerinden, bu hallerin varlığı karşısında zamanaşımı süresinin işliyor olması haklı görülmemiştir.²³ Kanun böylece hem alacaklıyı korumuş, hem de kesilmenin ardından zamanaşımının yeniden ve tam olarak işleyeceğini kabul ederek, zamanın yok edici etkilerini yeniden gösterebilmesini mümkün kılmıştır.²⁴

Özel hukuk alanından ceza hukukuna geçen zamanaşımının, ceza hukukunda dava ve ceza zamanaşımı olarak iki farklı görünümü olsa da, durma ve kesme nedenlerinin mantığı aynı kalmış, değişen ise korunan menfaat ve ilişkinin tarafı olmuştur. Hem dava, hem de ceza zamanaşımıyla korunan husus devletin cezalandırma yetkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ceza zamanaşımında bu yetki, cezayı infaz etme yetkisi olarak somutlaşmaktadır.

Dava zamanaşımını durduran nedenler, kamu davasının yürütülmesinin mümkün olmadığı hallerde, dava zamanaşımı süresinin işlemlerini ve kanunun kendi içerisinde çelişmesini önlemektedir. Zira kanun, bir yandan kamu davasının yürütülmesini olanaksız olduğunu, bir yandan dava zamanaşımının işlediğini kabul etseydi, bu durumu devletin cezalandırma yetkisinin kullanılmadan ortadan kalkması anlamına gelebilirdi. Ceza zamanaşımını durduran nedenler bakımından ise aynı durum, cezayı infaz etme yetkisi bakımından söz konusu olmaktadır. Bazı engel nedenlerden dolayı cezayı infaz etme yetkisinin kullanılmasının mümkün olmaması, ceza zamanaşımının işlemlerini de önlemektedir. Dolayısıyla, özel hukukta alacaklının elinde olmayan ve alacak hakkının talep edilmesini güçleştiren ya da imkânsız hale getiren bazı durum ve ilişkilerin varlığı olarak somutlaşan mantık, ceza hukukunda devletin cezalandırma yetkisinin kullanılmasının, kanun tarafından çeşitli nedenlerle imkansız hale getirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tutumlu, *Türk Borçlar Hukukunda Zamanaşımının Anlamı, Durması ve Kesilmesi*, Ankara 1990, s. 68; Ergenekon, s. 11 ve 12.

²² Tutumlu, s. 79; Ergenekon, s. 26; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 7. Baskı, İstanbul 2001, s. 1280.

²³ Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 7. Bası, Ankara 2006, s. 651.

²⁴ Oesch, *Essai dogmatique sur la prescription en droit suisse*, Lausanne 1934, s. 36.

Dava ve ceza zamanaşımını kesen nedenlerde de mantık, özel hukuktakinden farklı değildir. Özel hukukta borç ilişkisinin taraflarınca tarafından yapılan bazı fiiller, borcun hala canlı olduğunu göstermekte iken, ceza hukukunda kamu davasını yürütmeye veya cezayı infaz etmeye yetkili organların fiilleri, devletin cezalandırma yetkisini kullanmaya yönelik çabasını ortaya koymakta ve işlemiş olan zamanaşımı süresini anlamsız hale getirmektedir.

Bu başlıkta anlatılanlardan çıkan sonuç, yukarıda bahsedilen nitelikleri taşımayan hususların, her ne olursa olsun dava veya ceza zamanaşımını durduran ya da kesen neden olarak kanuna alınmasının, hukuk teorisine aykırı olduğudur. Bu tespit aşağıda durma nedenleri incelenirken, zaman zaman bize rehberlik edecektir.

III. TÜRK CEZA KANUNU DIŞINDAKİ KANUNLARDA YER ALAN DAVA ZAMANAŞIMINI DURDURAN NEDENLER

A. BANKACILIK KANUNU KAPSAMINDAKİ DAVALARDA DOSYANIN BİLİRKİŞİYE GÖNDERİLMESİ

Hukukumuzda dava zamanaşımının durduran nedenlerden biri 19.10.2005 tarihli ve 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda yer almaktaydı. Bankacılık Kanunu'nun, bu Kanunun uygulamasından doğan kamu davalarında bilirkişiye başvurmanın esaslarını düzenleyen 165. maddesinde, dosyanın bilirkişiye teslimi tarihinde dava zamanaşımının duracağı ve bilirkişi raporunun mahkemeye verildiği günden itibaren sürenin yeniden işlemeye başlayacağı ifade edilmekteydi.

Hüküm teknik bir konu olan bankacılık alanında açılan ceza davalarında bilirkişi incelemesinin zorunlu görülmesi ve bu incelemelerin uzamasından kaynaklanabilecek sorunların²⁵ önüne geçmek amacıyla getirilmiş olabilir. Öte yandan gerekçe her ne olursa olsun, böyle bir durma nedeninin kabulü son derece yanlış ve zamanaşımı teorisinin durma konusundaki esaslarına, bu nedenlerin kabulünde etkili olan

²⁵ Bu sorunların yaşandığı ve sonuçta zamanaşımına uğrayan bazı davalar hakkında bkz. Özgenç, *Banka Yolsuzlukları ve Zamanaşımı Sorunu*, TH, Ocak 2003, s.5.

mantığa tamamen aykırıydı.²⁶

Söz konusu hüküm 1 Haziran 2005 tarihinden sonra herhangi bir değişiklik geçirmediğine göre TCK'nın 5. maddesinin 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe girmesinin ardından, incelediğimiz durma nedeninin zımnen ilga edildiği sonucuna varmak gerekmektedir.

Bu noktada hükmün genel hükümler neden aykırı olduğu yönünde bir soru akla gelebilir. TCK'nın genel hükümlerinde dava zamanaşımını durduran nedenler açıkça sayılmıştır ve sayma sınırlı sayıdadır. Bu nedenlere yeni nedenlerin eklenmesi ancak Anayasa veya 1 Haziran 2005 tarihinden itibaren yürürlüğe giren ya da değişiklik geçiren kanunlar aracılığıyla olabilir. Dolayısıyla 1 Haziran 2005 tarihinden tarihten önce yürürlüğe girmiş olan ve bu tarihten sonra değişiklik geçirmemiş olan özel kanunlarda yer alan dava zamanaşımını durduran nedenler, TCK'nın genel hükümleriyle uyumlu değildir ve bu hükümlerin zımnen ilga edildiği kabul edilmelidir.

Bankacılık Kanunu'nun 165. maddesinde yer alan durma nedeninin zımnen ilgası, görülmekte olan davalarda dava zamanaşımı süresi hesaplanırken bu neden hiç var olmamış gibi hesap yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Dosya bilirkişiye 1 Haziran 2005 tarihinden önce gönderilmiş ve bilirkişi dosyayı iade dahi etmiş olsa sonuç değişmeyecektir. Zira ceza hukuku kurallarının zaman bakımından uygulanmasında, sonradan yürürlüğe giren kanunun lehe düzenlemeler içermesi halinde, lehe olan kanunun uygulanması esastır (TCK m. 7/2). Dolayısıyla TCK'nın 5. maddesi dolayısıyla ortaya çıkan tablo failin lehine olduğundan, dava zamanaşımının hesabında dosyanın bilirkişiye gönderildiği zaman diliminde de dava zamanaşımı işleyecek ve hesap buna göre yapılacaktır. Dava 1 Ocak 2009 tarihinden önce mahkumiyet hükmünün kesinleşmesiyle sonuçlanmış ise, artık dava zamanaşımının yerini ceza zamanaşımı kurumu alacağından, elbette 5. maddenin yürürlüğe girmesinin bir etkisi olmayacaktır. Zira ortadan kalkmış bir sürenin durması veya kesilmesi mümkün değildir.

²⁶ Düzenlemeye ilişkin eleştiriler için bkz. Taner, *Ceza Hukukunda Zamanaşımı*, Ankara 2008, s. 94.

B. KAMU DAVASININ AÇILMASININ ERTELENMESİ

Kamu davasının açılmasının ertelenmesi kurumu²⁷; 2005 yılında 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'yla (ÇKK) hukukumuzda girmiş bulunmaktaydı. 2006 yılında 5560 sayılı Kanunla, CMK'nın 171 ve ÇKK'nın 19. maddelerinde yapılan değişikliklerle, kurum hem yetişkinler bakımından da uygulanabilir hale getirilmiş, hem de çocuklar ile yetişkinler için kurumun uygulanma şartlarında, erteleme süresi hariç olmak üzere eşgüdüm sağlanmıştır. Buna göre CMK'nın 171. maddesinin ikinci ve üçüncü fıkralarında sayılan şartların varlığı halinde Cumhuriyet savcısı, kamu davasının açılmasını yetişkinler için beş (CMK m. 171/2), çocuklar için ise üç yıl (ÇKK m. 19) boyunca erteleyebilmektedir. Maddenin dördüncü fıkrasının son cümlesinde, erteleme süresince dava zamanaşımı süresinin işlemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Buna göre, suç tarihinden itibaren işlemeye başlayan dava zamanaşımı süresi, Cumhuriyet savcısının erteleme kararı vermesiyle birlikte duracaktır. Ertelene süresi içerisinde kasıtlı bir suç işlenmemesi halinde, kovuşturmayaya yer olmadığı kararı verilecek; suç işlenmesi halinde ise kamu davası açılacaktır. Bu durumda hakkında kamu davası açılmasının ertelenmesine karar verilen suç bakımından dava zamanaşımı süresi, ikinci suçun işlendiği günden itibaren kaldığı yerden işlemeye devam edecektir.

Kamu davasının açılmasının ertelenmesi kurumu CMK'da yer aldığından ve CMK, TCK ile birlikte 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girdiğinden, TCK ile CMK arasında önceki kanun sonraki kanun ilişkisi bulunmamaktadır. Üstelik hüküm 06.12.2006 tarihinde 5560 sayılı Kanunla değiştirilmiş ve böylece TCK'nın 5. maddesi karşısında sonraki kanun durumuna gelmiştir. Dolayısıyla TCK'nın 5. maddesinin yürürlüğe girmesi, kamu davasının açılmasının ertelenmesi halinde dava zamanaşımını durduran hüküm üzerinde herhangi bir sonuç doğurmayacak ve kurum mevzuatımızdaki varlığını sürdürmeye devam edecektir.

²⁷ Kurum hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özbek/Doğan, "Ceza Muhakemesi Kanununda 5560 sayılı Kanunla Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi", *CHD*, Aralık 2006, Y.1, S.2, s. 238 vd.

C. HÜKMÜN AÇIKLANMASININ ERTELENMESİ (GERİYE BIRAKILMASI)

Hükmün açıklanmasının ertelenmesi kurumu,²⁸ kamu davasının açılmasının ertelenmesi kurumu gibi, 2005 yılında 5395 sayılı ÇKK ile hukukumuzda girmiş bulunmaktaydı. Kamu davasının açılmasının ertelenmesi kurumuna paralel olarak 06.12.2006 tarihinde 5560 sayılı Kanunla, hem CMK'nın 231. ve hem de ÇKK'nın 23. maddelerinde yapılan değişiklikle kurum, hem yetişkinler bakımından uygulanabilir hale getirilmiş, hem de çocuklar ile yetişkinler için kurumun denetim süresi dışında kalan uygulanma şartlarında eşgüdüm sağlanmıştır.

Dava zamanaşımının durması bakımından, bir üst başlıkta kamu davasının açılmasının ertelenmesi kurumu hakkında yapılan analiz, hükmün açıklanmasının ertelenmesi bakımından da geçerlidir. Zira her iki kurum da 1 Haziran 2005 tarihinde CMK ile mevzuata girmiş ve 2006 yılında 5560 sayılı Kanunla değiştirilerek TCK'nın 5. maddesine göre sonraki kanun halini almıştır.

D. UZLAŞMA TEKLİFİNDE BULUNULMASI

CMK'nın 253. maddesinin 06.12.2006 tarih ve 5560 sayılı Kanun'la değişik 21. fıkrası uyarınca *"Şüpheli, mağdur veya suçtan zarar görenden birine ilk uzlaşma teklifinde bulunulduğu tarihten itibaren, uzlaştırma girişiminin sonuçsuz kaldığı ve en geç, uzlaştırmacının raporunu düzenleyerek Cumhuriyet savcısına verdiği tarihe kadar dava zamanaşımı ile kovuşturma koşulu olan dava süreleri işlemez"*.

Dolayısıyla yukarıda kamu davasının açılmasının ertelenmesi ve hükmün açıklanmasının geriye bırakılması kurumları bakımından söylenenler, dava zamanaşımını durduran bir diğer neden olan uzlaşma teklifi bakımından da geçerlidir. Özetle, 5560 sayılı Kanun'la TCK'dan çıkartılarak CMK'ya taşınan ve uygulama şartları ayrıntılı olarak düzenlenen uzlaşma kurumu, TCK'nın 5. maddesine göre sonraki bir kanun hükmü tarafından düzenlenmekte ve mevzuattaki varlığını korumaktadır.

²⁸ Kurum hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özbek/Doğan, s. 238 vd.

E. ASKERİ SUÇLARDA DAVA ZAMANAŞIMININ DURMASI

353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nun 29.6.2006 tarih ve 5530 sayılı Kanun'la değişik 20. maddesinde, askeri suçlara ilişkin davalarda zamanaşımını durduran bir neden yer almaktadır.²⁹ Buna göre *“er ve erbaşlar ile yedek subayların askere girmeden veya silâh altına çağrılmadan önce işledikleri yukarı haddi iki yıla kadar hapis cezasını gerektiren suçlara ait davalarda soruşturma ve kovuşturma işlemleri askerliklerini bitirmelerine kadar geri bırakılır.”* Öte yandan ikinci fıkrada Türk Silahlı Kuvvetleri'nden çıkarmayı gerektiren suçlardan sanık yedek subaylar hakkında bu hükmün uygulanmayacağı ifade edilmiştir. Maddenin son fıkrasında ise geri(ye) bırakma süresince zamanaşımının işlemeyeceği belirtilmiştir. Maddenin üçüncü fıkrasında savaş halinde yukarıda barış hali için belirlenen yukarı sınırın beş yıl olduğu, dördüncü fıkrasında ise savaş halinde geriye bırakma hükümlerinin uygulanmamasının istenebileceği istisnai haller hüküm altına alınmaktadır.

Görüldüğü üzere CMK'da yer alan kurumlar gibi, Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nun 20. maddesinde yer alan dava zamanaşımını durduran neden de, TCK'nın yürürlüğe girdiği 1 Haziran 2005 tarihinden sonra (29.6.2006 tarihinde, 5530 sayılı Kanun'la) değişikliğe uğramış ve TCK'nın 5. maddesine göre sonraki bir kanun hükmü halini almıştır. Dolayısıyla, söz konusu durma nedeni de mevzuattaki varlığını sürdürmektedir.

IV. TÜRK CEZA KANUNU DIŞINDAKİ KANUNLARDA VE ANAYASA'DA YER ALAN CEZA ZAMANAŞIMINI DURDURAN NEDENLER

A. MİLLETVEKİLLİĞİ SIFATININ KAZANILMASI

Anayasa'nın 83/3. maddesinde *“milletvekili hakkında seçimden önce ya da sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesinin üyelik sıfatının sonuna bırakılacağı”* belirtilmekte ve üyelik süresince zamanaşımının işlemeyeceğini ifade edilmektedir. Söz konusu nedenin ceza

²⁹ Konuya ilişkin bir Yargıtay kararı için bkz. YCGK, E. 1992/3-366, K. 1993/27, T. 08.02.1993 (KBİBB, SGT: 10.10.2007).

zamanaşımını durduran bir neden olduğu öğretide ittifakla kabul edilmektedir.³⁰ Tartışmalı konu ise, bu durma nedeninin dava zamanaşımı bakımından da geçerli olup olmadığıdır. Anayasa'nın açık hükmü karşısında söz konusu hükmün yalnızca ceza zamanaşımını durduran bir neden olarak kabul edilmesinin zorunlu olduğu düşüncesindeyiz.³¹ Zira üyelik süresince "zamanaşımı işlemez" ibaresi başka bir cümlede değil, ceza hükmünün infazının ertelenmesinden bahseden cümleye noktalı virgülle bağlıdır ve cümlede kastedilenin ceza zamanaşımı olduğu açıktır.³² Dolayısıyla bu makalede milletvekilliği sıfatının kazanılması, ceza zamanaşımını durduran nedenler başlığı altında incelenmektedir.

Milletvekilliği sıfatının kazanılması halinde ceza zamanaşımının durması Anayasa'da düzenlenen bir kurum olduğundan, TCK'nın 5. maddesinin yürürlüğe girmesinin bu durma nedeni bakımından herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Zira Anayasa, normlar hiyerarşisinde kanunların üstünde yer almakta ve ancak Anayasa'da öngörülen usullerle değiştirilebilmektedir. Bu nedenle sıradan bir kanunun Anayasa üzerinde herhangi bir etki doğurması mümkün olmayacaktır.

B. CGTİHK'DA GÖSTERİLEN BAZI SUÇLAR BAKIMINDAN HÜKÜMLÜNÜN ASKER OLMASI

13.12.2004 tarihinde kabul edilen ve bu tarihte yürürlüğe giren Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un (CGTİHK) 118/1. maddesi uyarınca; "sırf askerî suçlar ile askerî disiplin suçları ayırık olmak üzere, er ve erbaşlar ile yedek subayların askere alınmadan önce ve askerlikleri sırasında işledikleri suçlardan dolayı, haklarında kısa süreli hapis

³⁰ Önder, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, C. II-III, İstanbul 1992, s. 805; Dönmezer/Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, C. III, 12. Bası, İstanbul Ekim 1997, s. 291; Erem/Danışman/Artuk, s. 1012; Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı", *AÜHFHD*, 1991-1992, S. 1-4, s. 32; Özgen, *Ceza ve Ceza Muhakeme Hukuku Bilgisi*, Eskişehir 1988, s. 100-101.

³¹ Konuya ilişkin tartışmalar için bkz. Önder, *Genel Hükümler*, C. II-III, s. 805; Dönmezer/Erman, C. III, s. 276; Erem/Danışman/Artuk, s. 1012; Centel/Zafer/Çakmut, s. 637; Kunter, *Ceza Hukukunda Zamanaşımı*, s. 87; Gökçen, "Türk Ceza Hukukunda Zamanaşımı", *Kamu Hukuku Arkivi*, 2004 Mart, s. 45; Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı", s. 33; Taner, *Ceza Hukukunda Zamanaşımı*, s. 146 ve 147.

³² Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı", s. 33

cezaları yerine hükmedilen 5237 sayılı TCK'nın 50. maddesinin birinci fıkrasının (c), (e) ve (f) bentlerinde yer alan tedbirler ile adli para cezalarının yerine getirilmesi askerlik hizmetlerinin sonuna bırakılır ve bu süreler içinde zamanaşımı işlemez". Kanun metninde her ne kadar zamanaşımının türüne ilişkin bir belirleme yapılmamışsa da, cezaların yerine getirilmesinden söz edildiğine göre kast edilenin ceza zamanaşımı olduğu açıktır.

CGTİHK'nın yürürlük tarihini gösteren 123. maddesinde, Kanun'un 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe gireceği ifade edilmektedir. Dolayısıyla TCK ile CGTİHK aynı tarihte yürürlüğe girdikleri için aralarında önceki kanun-sonraki kanun ilişkisi bulunması mümkün değildir. Bu durumda TCK'nın 5. maddesinin yürürlüğe girmesinin, CGTİHK 118/1. maddesinde yer alan ve inceleme konumuz olan ceza zamanaşımını durduran neden üzerinde herhangi bir etkisi olmamıştır ve hüküm mevzuattaki varlığını sürdürmektedir.

C. HÜKÜMLÜNÜN BİR BAŞKA CEZADAN DOLAYI İNFAZ KURUMUNDA BULUNMASI

765 sayılı TCK döneminde, hükümlünün başka bir cezadan dolayı ceza infaz kurumunda bulunmasının bir durma sebebi olarak kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmekteydi.³³ Bu yerinde eleştiri ışığında, 5320 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun'un (CMK Uygulama Kanunu) 15/1. maddesinde "*Birden fazla mahkûmiyeti olan kişi bu mahkûmiyetlerden birine ilişkin cezayı infaz kurumunda çektiği sürece, diğer cezaları açısından ceza zamanaşımı işlemez*" şeklinde formüle edilmiştir.

CMK Uygulama Kanunu'nun yürürlüğe giriş tarihini gösteren 19. maddesinde Kanunun 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe gireceği ifade edilmektedir. Dolayısıyla, 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren tüm kanunlar gibi, 5320 sayılı CMK Uygulama Kanunu ile TCK arasında da önceki kanun, sonraki kanun ilişkisi bulunması mümkün değildir. Öyleyse TCK'nın 5. maddesinin yürürlüğe girmesinin, CMK Uygulama Kanunu'nun 15/1. maddesinde yer alan ceza zamanaşımını durduran neden üzerinde herhangi bir etkisi olmamıştır.

³³ Kunter, *Ceza Hukukunda Zamanaşımı*, s. 131; Taner, *Ceza Hukuku Umumi Kısım*, s. 698; Dönmezer/Erman, C. III, s. 288.

D. CEZANIN İNFAZININ ERTELENMESİ VEYA DURDURULMASI

CMK Uygulama Kanunu 15/2. maddesinde “*Cezanın infazının ertelenmesi veya durdurulması halinde, bu cezaya ilişkin zamanaşımı işlemez.*” hükmü yer almaktadır. CGTİHK uyarınca hapis cezasının infazının hastalık (m. 16) veya belirli suçlarda hükümlünün isteği üzerine (m. 17) ertelenmesi mümkündür.

Ceza zamanaşımını durduran bu neden de, bir üst başlıkta yer alan durma nedeni gibi CMK Uygulama Kanunu’nda yer almaktadır. Dolayısıyla yukarıda yapılan tespitler, bu durma nedeni bakımından da geçerlidir ve hüküm mevzuattaki varlığını sürdürmektedir.

SONUÇ

Yukarıda, TCK’nın özel kanunlarla ilişkiyi düzenleyen 5. maddesinin yürürlüğe girmesi karşısında, TCK dışındaki kanunlarda yer alan dava zamanaşımını durduran nedenlerin ve ceza zamanaşımını durduran nedenlerin durumunun incelenmesi sonucunda Bankacılık Kanunu’nun 165. maddesinde yer alan dava zamanaşımını durduran nedenin zımnen ilga edildiği anlaşılmaktadır. Diğer durma nedenleri ise yukarıda açıklanan nedenlerle, mevzuattaki varlıklarını sürdürmektedir.

Bu noktada, özel kanunlarda yer alan TCK’nın genel hükümlerine aykırı hükümlerin zımnen ilgası yoluna gidilmesinin yerinde bir yaklaşım olmadığı altını bir kez daha çizmek istiyoruz. Nitekim 5. maddenin yürürlüğünün ertelendiği dönemde yapılan sayısı hiç de azımsanmayacak değişikliklerle, hukukumuzda daha şimdiden TCK’nın genel hükümlerine aykırı düzenlemeler kategorisi yaratılmıştır. Bir süre sonra TCK’nın genel hükümlerine uygun düzenlemeler kural, uygun olan düzenlemelere istisna halini alırsa, bu durum hiç de şaşırtıcı olmayacaktır. Dolayısıyla özel düzenlemelere duyulan ihtiyacın açıklığı karşısında, TCK’nın 5. maddesinin varlık sebebi, tekrar tekrar sorgulanması zorunlu gözükmektedir.

KAYNAKLAR

- Dönmezer, Sulhi - Erman, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, C. III, 12. Bası, İstanbul Ekim 1997.
- Centel Nur - Zafer, Hamide - Yenerer Çakmut, Özlem, *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, 5. Bası İstanbul 2008.
- Donay, Süheyl, *Türk Ceza Kanunu Şerhi*, İstanbul 2007.
- Edis, Seyfullah, *Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri*, Ankara 1997.
- Erem, Faruk - Danışman, Ahmet - Artuk, Mehmet Emin, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara 1997.
- Eren, Fikret, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 7. Baskı, İstanbul 2001.
- Ergenekon, Yılmaz, *Türk Borçlar Hukukunda Müruru Zamanın Kat'ı*, Ankara 1960.
- Feyzioğlu, Metin, "Yasama Dokunulmazlığı", *AÜHFD*, 1991-1992, S. 1-4, 31-45.
- Gökçen, Ahmet, "Türk Ceza Hukukunda Zamanaşımı", *Kamu Hukuku Arkivi*, 2004 Mart, s. 19-50.
- Kılıçoğlu, Ahmet, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 7. Bası, Ankara 2006.
- Koca, Mahmut - Üzülmez, İlhan, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara 2008.
- Kunter, Nurullah, *Ceza Hukukunda Zamanaşımı (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi)*, İstanbul 1951.
- Oesch, Albert, *Essai dogmatique sur la prescription en droit suisse*, Lausanne 1934.
- Önder, Ayhan, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, C. II-III, İstanbul 1992.
- Önder, Ayhan, *Ceza Hukukuna Dersleri*, İstanbul 1992.
- Özbek Veli Özer - Doğan, Koray, "Ceza Muhakemesi Kanununda 5560 sayılı Kanunla Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi", *CHD*, Aralık 2006, Y.1, S.2, s. 227-252.
- Özbek, Veli Özer - Seven, Vural, "31.12.2008 Tarihi Sonrasında, Karşılıksız Çek Keşide Etme Suçuna Uygulanacak Olan Türk Ceza Kanunu Hükümlerinin Değerlendirilmesi", *Turhukusitesi.Com*.
- Özbek, Veli Özer, *Yeni Türk Ceza Kanunu'nun Anlamı*, Ankara 2005.
- Özgen, Eralp, *Ceza ve Ceza Muhakeme Hukuku Bilgisi*, Eskişehir 1988.
- Özgenç, İzzet, *Banka Yolsuzlukları ve Zamanaşımı Sorunu*, TH, Ocak 2003, s. 4-9.
- Özgenç, İzzet, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara 2006.

- Öztürk, Bahri - Erdem, Mustafa Ruhan, *Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku*, Ankara 2008.
- Şen, Ersan, *Yeni Türk Ceza Kanunu Yorumu*, C. I, İstanbul 2006.
- Taner, Fahri Gökçen, *Ceza Hukukunda Zamanaşımı*, Ankara 2008.
- Taner, Tahir, *Ceza Hukuku Umumi Kısım*, İstanbul 1953.
- Toroslu, Nevzat - Ersoy, Yüksel, "*Kanunlaşmaması Gereken Bir Tasarı*", *TCK Tasarısı Hakkında Makaleler Görüşler Raporlar İkinci Kitap*, TBB Yayını, Ankara 2004.
- Toroslu, Nevzat, *Ceza Hukuku Genel Kısım*, Ankara 2008.
- Tunçomağ, Kenan, *Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, C. I, 6. Bası, İstanbul 1976.
- Tutumlu, Akif, *Türk Borçlar Hukukunda Zamanaşımının Anlamı, Durması ve Kesilmesi*, Ankara 1990.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet - Kaynar, Reşat, *Borçlar Hukuku Umumi Hükümler*, 3. Bası, İstanbul 1960.